

Waldemar Chrostowski

"Motyw obietnicy Bożej w cyklu o Jakubie i jego paralele w Starym Testamencie", Bogdan Wiktor Matysiak, Olsztyn 2003 : [recenzja]

Collectanea Theologica 74/1, 234-238

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

i starannie opracowana, wnikliwa, przeglądowa, a zarazem twórcza, samodzielna i krytyczna. Bibliści przyzwyczajeni do dociekań historyczno-krytycznych nie znajdą w niej wielu powodów do szybkiej satysfakcji, ale autor zna rezultaty tych badań i wcale ich nie lekceważy. Przytoczmy myśl wyrażoną w *Zakończeniu* rozprawy: „Stawką w tej grze jest oczywiście prawda. Metoda historyczno-krytyczna identyfikowała ją z intencją autorską, związaną z konkretną sytuacją historyczną, przyjmując jednocześnie koncepcję autora jako osobę kontrolującą całość swego dzieła, nadającą mu jednolity, monologiczny charakter. Takiej koncepcji autora nie można przypisać całej Biblii, a nawet poszczególnym księgom ze względu na punkty nieciągłości w tekście, obejmujące powtórzenia, odrębności językowe i stylistyczne oraz odmienne założenia teologiczne i ideologiczne” (s. 457). Autor rozprawy ma pełne prawo do skorzystania z wyeksponowanego przez siebie – za dokumentem PKB – postulatu respektowania pluralizmu metod i podejść w interpretacji Biblii.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Bogdan Wiktor MATYSIAK, *Motyw obietnicy Bożej w cyklu o Jakubie i jego paralele w Starym Testamencie*, Biblioteka Wydziału Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie nr 18, Wyższe Seminarium Duchowne Metropolii Warmińskiej „Hosianum”, Olsztyn 2003, ss. 253 + ndlb.

Ks. dr Bogdan Wiktor Matysiak (ur. 1951) odbył studia filozoficzno-teologiczne w Wyższym Seminarium Duchownym Metropolii Warmińskiej (1976-1982), uzyskując stopień magistra teologii w Warmińskim Instytucie Teologicznym w Olsztynie. Po przyjęciu święceń kapłańskich (1982) pracował w duszpasterstwie, a w 1983 r. podjął na Wydziale Teologii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego studia specjalistyczne z zakresu teologii biblijnej, głównie starotestamentowej. W 1985 r. uzyskał licencjat z teologii (wyróżnienie za pracę *Ubody w Księdze Syracha*), zaś trzy lata później, w 1988 r., obronił rozprawę doktorską napisaną pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Lecha Stachowiaka (*Przykazanie odpoczynku sobotniego w świetle tradycji deuteronomicznej*) i uzyskał stopień doktora teologii. W latach 1989-1991 przebywał w Rzymie, uczestnicząc jako wolny słuchacz w wykładach w Papieskim Instytucie Biblijnym. Ma kilkunastoletnie doświadczenie dydaktyczne, zdobyte w nauczaniu alumnów i studentów. W roku akademickim 1986/1987 rozpoczął wykłady w WSD „Hosianum” w Olsztynie, w latach 1987-1999 wykładał również w miejscowym Instytucie Kultury Chrześcijańskiej im. Jana Pawła II, a w latach 1993-1996 prowadził wykłady w Pomezjańskim Kolegium Teologicznym

w Elblągu i Kwidzynie. Gdy w 1999 r. został utworzony Wydział Teologii Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, został na nim zatrudniony jako adiunkt.

Monografia *Motyw obietnicy Bożej w cyklu o Jakubie i jego paralele w Starym Testamencie* została przedstawiona na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie jako rozprawa habilitacyjna ks. Bogdana W. Matysiaka. Podejmuje on w niej i rozwija jeden z zasadniczych nurtów swoich zainteresowań naukowo-badawczych. Chodzi o pogłębione badania Pięcioksięgu, jego genezy i treści, idące w parze z refleksją nad pozostałymi tzw. księgami historycznymi Starego Testamentu. Widać predylekcję autora do podejmowania problematyki lingwistycznej i redakcyjnej, a następnie również teologicznej.

Rozprawę otwiera *Wprowadzenie* (s. 5-13). Najstarsze dzieje Izraela, a mówiąc dokładniej historia patriarchów, była już przedmiotem kilku jego wcześniejszych publikacji. Tym razem przedmiotem refleksji i wnikliwej analizy stają się obietnice Boże, postrzegane jako klucz do zrozumienia wielu innych wypowiedzi biblijnych. Najbardziej rozwinięta obietnica zawarta jest w Rdz 28,10-22 i jest to obietnica Boża dla Jakuba podczas jego pobytu w Betel. Autor zwięźle przedstawia historię badań w tej dziedzinie oraz cel i metodę pracy. Zapowiada, że będzie to podejście synchroniczne i diachroniczne. Dodaje, że chodzi mu o zapewnienie luki w polskiej literaturze biblijnej. Rzeczywiście, tekst często komentowany w opracowaniach zagranicznych w Polsce nie doczekał się uwagi, na jaką zasługuje. Z tego względu wybór tematu należy uznać za właściwy.

Książka składa się z pięciu rozdziałów, które we *Wprowadzeniu* zostały zapowiedziane jako „części” (s. 13). Rozdział pierwszy nosi tytuł *Cykl o Jakubie* (s. 15-39). Zapowiadając wyodrębnienie tego cyklu z całości otwierającej Biblię Księgi Rodzaju, autor omawia budowę tekstu Rdz 25,19-33,16, podkreślając jego strukturę chiastyczną. Konstrukcja rozdziału w książce budzi jednak zastrzeżenia. Jest w nim część pierwsza, opatrzona tytułem *Wyodrębnienie cyklu o Jakubie*, nie ma natomiast żadnej innej części. Należałoby zatem rozbudować temat wyodrębnienia cyklu o Jakubie, szerzej przedstawiając jego miejsce w Księdze Rodzaju, tym bardziej że reszta rozważań w tym rozdziale dotyczy w gruncie rzeczy miejsca perykopy Rdz 28,10-22 w cyklu o Jakubie. Cykl ten został podzielony na mniejsze jednostki tematyczne, tworzące sześć „paneli” powiązanych zależnością tematów, wydarzeń i nastrojów: 1. Rdz 25,19-34 oraz 35,1-22; 2. Rdz 26 oraz 34; 3. Rdz 27,1 – 28,9 oraz 33; 4. Rdz 28,10-22 oraz 32; 5. Rdz 29,1-30 oraz 31,1 – 32,1; 6. Rdz 29,31-35 oraz 30. W schemacie zamieszczonym na s. 16 tekst Rdz 29,31-35 jest wzmiankowany dwukrotnie, w „panelu” piątym i szóstym. W tymże schemacie niejasna jest również zawartość drugiej części „panelu” piątego. Na s. 31 mówi się, że stanowi on „centralną część cyklu o Jakubie”, natomiast na s. 38 czytamy o Rdz 28,10-22, że jest „logicznym centrum cyklu o Jakubie”. Pointa tych rozważań

brzmi: „Centralnym wydarzeniem, jakie tu zaszło, była teofania i towarzysząca jej obietnica, jaką Bóg dał Jakubowi na świętym miejscu” (s. 39).

Rozdział drugi jest zatytułowany *Kluczowa perykopa Rdz 28,10-22* (s. 41-79). Chodzi oczywiście o kluczowy charakter tej perykopy we wspomnianym cyklu o Jakubie i dlatego nie sposób oprzeć się sugestii, by jej wyraźne wyszczególnienie znalazło się w tytule całej rozprawy. Jedyna wątpliwość wynika z faktu, że dalej w monografii ks. B. W. Matysiak koncentruje się najpierw na krótkim tekście traktowanym jako trzon tej perykopy, a mianowicie Rdz 28,13-15, a następnie na w. 15 – jedno albo drugie też mogłoby być zaanonsowane w tytule monografii. Autor ukazuje perykopę Rdz 28,10-22 w aspekcie redakcyjno-literackim i zajmuje się jej budową. Rozpoznaje dwie główne części i określa ich granice, a następnie omawia każdą z nich. Tematem pierwszej jest ślub Jakuba, traktowany jako „uprawomocniająca etiologia sanktuarium w Betel” (s. 53). Autor twierdzi, że pochodzi ona sprzed reformy Jozjasza. Odnośnie do źródeł badanej perykopy, to przynależą one do nurtu J i E, co znalazło wyraz w specyfice odpowiednio jej pierwszej i drugiej części. Dalej została przedstawiona analiza najpierw domniemanego materiału ze źródła E, a potem ze źródła J rozpoznanego w Rdz 28,10-22. Wartość tych rozważań byłaby jeszcze większa, gdyby wskazując na myśli rozpoznane w każdym z dwóch źródeł, próbować także ustalić, co nowego bądź innego wynikło z ich połączenia. W konkluzji czytamy, że „tradycja jahwistyczna jest dokładniej opracowana pod względem teologicznym aniżeli warstwa elohistyczna” (s. 79).

Centralne zdarzenie teologiczne: Rdz 28,13-15 to tytuł trzeciego rozdziału rozprawy (s. 81-105), koncentrującego się na ww. 13-15, stanowiących trzon perykopy. Są one przypisywane tradycji jahwistycznej. Autor przytacza ich tekst w oryginalnym hebrajskim oraz w przekładzie na język polski, po czym omawia budowę literacką tego krótkiego fragmentu. W następnej kolejności analizuje poszczególne elementy składowe ww. 13 i 14 (analiza w. 15 została odłożona do następnego rozdziału): 1. „Ja jestem YHWH Bóg Abrahama, ojca twego i Bóg Izraela” (w. 13b); 2. „ziemia, na której leżysz” (w. 13c); 3. „i stanie się twoje potomstwo jak proch ziemi” (w. 14a), 4. „i rozprzestrzenisz się na zachód i na wschód, i na północ i na południe” (w. 14b); 5. „błogosławione będą w tobie wszystkie rody ziemi” (w. 14c). Najważniejszym wnioskiem wyprowadzonym z tych rozważań jest teza, że w tekście „w stopniu załączkowym znajduje się myśl uniwersalistyczna, charakterystyczna dla teologii Jahwisty” (s. 105).

Za centrum trzonu upatrywanego w ww. 13-15, a więc również centrum całej badanej perykopy, uznaje ks. B. W. Matysiak wypowiedź w Rdz 28,15. Temu tekstowi został poświęcony rozdział czwarty, zatytułowany *Formuła obietnicy*. Treść w. 15 pochodzi, zdaniem badaczy, z pierwotnego kontekstu jahwistycznego, aczkolwiek w swoim kanonicznym kształcie tekst nosi ślady redakcji deuteronomicz-

nej. Analogicznie do elementów składowych ww. 13-14, rozważonych w poprzednim rozdziale, autor omawia teraz elementy składowe w. 15: 1. „Ja jestem/będę z tobą” (w. 15a) (na s. 114 zakradł się błąd w rzymskiej cyfrze podającej kolejność tego podtytułu); 2. „będę cię strzegł, dokądkolwiek się udasz” (w. 15b); 3. „sprowadzę cię do tej ziemi” (w. 15c); 4. „ponieważ nie opuszczę cię” (w. 15d); 5. „dopóki nie spełnię tego, co ci obiecuję” (w. 15e). W w. 15 autor rozpoznaje wpływy redakcji deuteronomicznej. Co się tyczy aspektu teologicznego, istotną rolę spełnia obietnica stałej obecności Boga, której początki należy upatrywać w środowisku nomadów.

Ostatni, piąty rozdział monografii nosi tytuł *Recepcja Rdz 28,15 w Starym Testamencie* (s. 131-200). Nawiązuje on do tytułu całej książki, a zarazem się od niego różni. „Recepcja”, o której mowa w tytule rozdziału, nie jest tym samym, co „paralele”, o których mowa w tytule rozprawy. Sprawy komplikują się jeszcze bardziej, gdy się zważy na treść rozdziału piątego. Okazuje się bowiem, że nie chodzi w nim o recepcję tego konkretnego tekstu, lecz o paralele zawartych w nim i wcześniej (rozdział 4) omówionych w rozprawie motywów. Recepcja zakłada, że tekst – albo jego przedliteracki odpowiednik – istniał, był znany i rozważany, a więc na różne sposoby oddziaływał na swoich odbiorców. Czym innym natomiast są paralele rozpoznanych w nim motywów i wątków, które wcale nie muszą zakładać istnienia tekstu w jego kanonicznej postaci, a nawet w postaci rekonstruowanej – zresztą zawsze tylko hipotetycznie – jako pierwotna albo wcześniejsza. Na s. 131 ks. B. W. Matysiak wyjaśnia: „Zbadanie wszystkich odpowiedników elementów w. 15 w ST powinno wyraźniej pokazać, jakie tradycje wywarły na nim wpływ literacki oraz teologiczny”. Okazuje się zatem, że w tytule książki należałoby wyeksponować nie perykopę Rdz 28,10-22, lecz jedynie Rdz 28,15. Staje się też widoczne, że przedmiotem badań nie jest oddziaływanie tego tekstu, lecz starotestamentowe „odpowiedniki” wyróżnionych w nim elementów składowych.

Treść rozdziału piątego została wyłożona analogicznie do treści rozdziału czwartego. Podobnie jak tam, otrzymujemy omówienie poszczególnych elementów, ułożone w tej samej kolejności, w jakiej występowały w poprzednim rozdziale książki. Nawet jeżeli nie jest to podejście zbyt odkrywcze, jest logiczne. O formule „Ja jestem/będę z tobą” mówi autor, że występuje pięciokrotnie w Pięcioksięgu, ale wylicza i omawia tylko cztery użycia (Rdz 26,3,24; 31,3 i Pwt 31,23). Wygląda na to, że brakuje wskazania na Wj 3,12 i rozwinięcia tej wypowiedzi, traktowanej jako *crux interpretum* starotestamentowej egzegezy i teologii. W pozostałych tzw. księgach historycznych formuła „Ja jestem/będę z tobą” występuje 9 razy, a w księgach prorockich – 11. Interesujące spostrzeżenie zostało zawarte na s. 155, gdzie pojawia się konstatacja, iż odnośne teksty z Księgi Jeremiasza (30,11 i 46,28) sugerują, że pierwotnymi adresatami tych wypowiedzi były pokolenia północne Izra-

ela. Nasuwa to pytanie o ewentualność istnienia asyryjskiej czy szerzej mezopotamskiej diaspory Izraelitów w okresie poprzedzającym wygnanie babilońskie (por. rozważania na s. 170-171 oraz 181). Formuła „będę cię strzegł, dokądkolwiek się udasz” ma paralele w 6 miejscach ST (2 razy w Pięcioksięgu i 4 razy w tzw. księgach dydaktyczno-poetyckich). Formuła „sprowadzę cię do tej ziemi” jest pod względem częstotliwości występowania na drugim miejscu po pierwszej (po jednym razie w Pięcioksięgu i w deuterokanonicznej Drugiej Księdze Machabejskiej oraz 15 razy w księgach prorockich). Formuła „ponieważ cię nie opuszczę” ma 13 paraleli w innych tekstach ST. Nie są one jednak bezdyskusyjne, ponieważ autor rozprawy poprzestaje na występowaniu czasownika 'azāb, co nie musi się pokrywać z dokładnym znaczeniem całej formuły. Wreszcie o formule „dopóki nie spełnię tego, co ci obiecuję” napisał autor (s. 192), że myśli „nawiązujące [do niej] swoim znaczeniem” znajdują się Pięcioksięgu (5 razy) i innych tzw. księgach historycznych (4 razy). W *Podsumowaniu* zamykającym rozdział piąty, autor rozprawy wyciąga dwa zasadnicze wnioski: 1. wszystkie omówione miejsca są związane w jakiś sposób – bezpośrednio bądź pośrednio – z tradycją deuteronomiczną; 2. Rdz 28,15 jako rezultat redakcji D oddziaływał na młodsze starotestamentowe teksty. Tak wracamy do wcześniej postawionych pytań, z których najważniejsze dotyczy ustalenia, o co precyzyjnie chodzi: oddziaływanie tekstu Rdz 28,15 na inne teksty ST czy oddziaływanie albo paralele, zbieżności albo podobieństwa w ST do występujących w nim i połączonych ze sobą wątków. Od strony teologicznej patriarcha Jakub stanowi typ narodu Izraela, swoistą jednostkową zapowiedź tego, co miało się później urzeczywistniać w całej społeczności. Rozprawa kładzie wielki nacisk na zakres i wpływy deuteronomicznej redakcji znacznych części Biblii Hebrajskiej. Taki wniosek stawia nas wobec kwestii datowania poszczególnych zbiorów i ksiąg oraz okoliczności i miejsca ich powstania/opracowania.

Rozprawę habilitacyjną zamyka zwięzłe *Zakończenie* (s. 201-202), po którym następuje streszczenie w języku niemieckim (s. 203-205), bibliografia (s. 207-219), wykaz skrótów (s. 221-222) oraz trzy indeksy: biblijny (s. 223-240), rzeczowy (s. 241-245) oraz osób biblijnych i geograficzny (s. 247-249). Bibliografia odzwierciedla w wielkim stopniu niemieckojęzyczną literaturę przedmiotu, znacznie mniej jest w niej rozeznanie o piśmiennictwie anglosaskim i francuskojęzycznym. Trzeba dokładać starań, aby publikacje egzegetyczne i teologiczne były poddawane solidnej polskiej redakcji językowej. Gdy jej brakuje, trudne wywody ulegają zaciemnieniu wskutek niejasności lub niedokładności w wyrażaniu myśli, na czym traci ich przejrzystość i spójność. W monografii nie brakuje nowych spostrzeżeń i ustaleń, a jej wartość jest tym większa, że stanowi pierwszą w języku polskim próbę wnikliwego rozpatrzenia motywu obietnicy występującego w cyklu o Jakubie.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa